

Lopend Vuur

blad voor onverhard wandelen

jaargang 24 • nummer 3 • december 2018 • prijs € 2,50

In dit nummer o.a.

- Regiocontactpersoon in Zuid-Holland
- Ridders TeVoet
- Wandelgebied Meijndel
- TeVoetwandeling Zuid-Beveland

Van de redactie

Als je mensen vraagt wat typische wandelprovincies in Nederland zijn, dan zullen toch al gauw Limburg en Gelderland genoemd worden. Daar willen we ook niet op afdingen, maar we hebben eerder in Lopend Vuur laten zien dat Friesland er ook mag wezen. In dit nummer willen we de aandacht vestigen op de vele wandelmogelijkheden in Zuid-Holland. Dat in deze dichtbevolkte provincie een wandelknooppuntenwerk bestaat van wel 4000 km zal menigeen verbazen. En de wandelmogelijkheden daar zijn nog veel groter, met name in het duingebied. Helaas is dat niet overal opgenomen in het wandelrouten netwerk, zoals wel vaker bij landgoederen en andere terreinen, ook elders in Nederland. Het wandelknooppuntenwerk is met name tot

stand gekomen door het vele werk van TeVoeters, verenigd in het Wandeloverleg Zuid-Holland (WOZH). In deze aflevering van Lopend Vuur vertelt Bert de Boer, de regiocontactpersoon in Zuid-Holland over de activiteiten van WOZH, misschien wel het actiefste wandeloverleg van Nederland. Voor die activiteiten zijn TeVoeters ook onderscheiden, recentelijk nog Eeffien Huizing en Frans Meijdam.

Het zal u niet verbazen dat die beiden lid zijn van het WOZH. Ga dus gauw wandelen in Zuid-Holland en gebruik daarvoor de Wandelrouteplanner Zuid-Holland, ook te laden op uw smartphone (<wandelen123>). Helaas laat die alleen voor de provincie Utrecht zien waar een pad onverhard is. Gelukkig is er dus nog

werk te doen voor TeVoeters om dat inzichtelijk te maken.

In dit nummer verder een wandeling in Zeeland, oorspronkelijk uitgezet door Rien van den Berg en uitgewerkt door Jos van Heijden. Ook vind je in het middenkatern een overdruk van een Zuid-Hollands deel van het Romeinse Limespad. Over Romeinen gesproken: redenaar Cato had de gewoonte elke redevoering, waar deze ook maar over ging, met dezelfde spreuk te beëindigen ("Overigens ben ik van mening dat Carthago vernietigd moet worden"). Als een moderne Cato herhaalt uw redacteur/voorzitter zijn oproep: we zijn nog steeds op zoek naar leden van TeVoet die drie maal per jaar dit prachtige blad willen helpen uitgeven. Geef je op bij: voorzitter@tevoet.nl

Colofon

Lopend Vuur is het ledenblad van TeVoet, vereniging van wandelaars. Het verschijnt drie keer per jaar.

TeVoet, vereniging van wandelaars

- voor meer en betere onverharde wandelmogelijkheden;
- voor behoud en herstel cultuurhistorische paden.

Ons motto, 'onverhard van dorp tot dorp'. Meer informatie op www.tevoet.nl. TeVoet is aangesloten bij de Stichting Wandelnet.

Het lidmaatschap van TeVoet bedraagt € 17,50 per jaar. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór 1 december schriftelijk is opgezegd bij de ledenadministratie. Met ingang van 1 januari 2016 is TeVoet door de belastingdienst erkend als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).

Redactie Lopend Vuur

redactielopendvuur@tevoet.nl

Ledenadministratie

Voor verhuizingen, aanmelden nieuwe leden: Ledenadministratie TeVoet, P.C. Hooftlaan 111, 3351 EL Papendrecht, ledenadministratie@tevoet.nl, bankrekening NL49 INGB 0000 3726 85 van TeVoet

KvK nummer 40517799

Secretariaat

Secretariaat TeVoet, Colorado 51, 3315WC Dordrecht, info@tevoet.nl

Contactpersonen in de regio

TeVoet werkt met contactpersonen in de regio

- Groningen: [groningen@tevoet.nl](mailto: groningen@tevoet.nl)
- Drenthe: drenthe@tevoet.nl
- Friesland: Ben Rutten, Frittemaleane 16, 8604 XB Sneek, tel. 06-42874357, friesland@tevoet.nl
- Flevoland: Jan Frederik Lubbers, Siriusstraat 3, 8303 ZZ Emmeloord, tel. 0527-697706, flevoland@tevoet.nl
- Utrecht: Ineke Thierauf, Vlasstraat 14, 3572 TT Utrecht, tel. 030-2730658, [utrecht@tevoet.nl](mailto: utrecht@tevoet.nl)
- Noord-Holland: Fred Triep, Zonhovenstraat 29, 1066 MA Amsterdam, tel. 020-6155502, [noord-holland@tevoet.nl](mailto: noord-holland@tevoet.nl)
- Gelderland: Nico Vlasveld, Everwijnlaan 11, 6816 RC Arnhem, tel. 026-4457852, mobiel 06-12534316, gelderland@tevoet.nl
- Zuid-Holland: Bert de Boer, adeboer@caiway.nl
- Zeeland: zeeland@tevoet.nl
- Brabant: Harry Benschop, Loveren 33,

5111 TA Baarle Nassau, tel. 013-5902960 [noord-brabant@tevoet.nl](mailto: noord-brabant@tevoet.nl)

- Limburg: Diny van Faassen, Ravensbosstraat 23, 6336 XG Arensgenout, tel. 06-51717810, [limburg@tevoet.nl](mailto: limburg@tevoet.nl)

Bestuur TeVoet

- Voorzitter: José Noijons (voorzitter@tevoet.nl)
- Secretaris: Niek Fraterman (secretaris@tevoet.nl)
- Penningmeester: Nico van Delft (penningmeester@tevoet.nl)
- Bestuurslid contactpersonen en organisaties: Ineke Thierauf (bestuurslid1@tevoet.nl)
- Bestuurslid 2: Bertie Schonk (bestuurslid2@tevoet.nl)

Aan deze Lopend Vuur werkten mee:

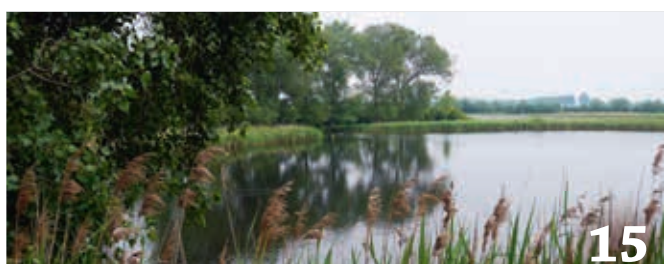
Bert de Boer, Nico van Delft, Alice Drenthe, Jos van der Heide, José Noijons.

Vormgeving en opmaak: SMG-Groep Hasselt

Volgend nummer verschijnt in mei 2019. Inleveren kopij vóór 1 april 2019.

Inhoud

jaargang 24 • nummer 3 • december 2018

4

Berichten van voorzitter, penningmeester en ledenadministratie

5

Ridders TeVoet

6

Profiel van een regiocontactpersoon: Bert de Boer

8

LIMES: Wandel- en fietsroute langs de Romeinse grens door Nederland

13

Wandelen in Meijndel

15

Door het Nationaal Landschap "Zak van Zuid-Beveland"

18

Website www.tevoet.nl

19

Grote Rivierenpad

20

Onbewaakte overwegen - Nieuwjaarswandeling

Van de Voorzitter

Foto: Bertie Schonk

Onlangs hadden we weer zo'n bijeenkomst gepland, maar helaas door de vele afzeggingen kon die niet doorgaan. Wel waren sommigen zo vriendelijk om ons een hart onder de riem te steken: "Niet alleen heeft de generatie die nog niet met pensioen is het te 'druk', anderzijds is in jongere generaties veel minder belangstelling voor verenigingsleven en het deelnemen aan besturen.

Deze trend zullen ze meenemen als ze ouder worden: het aantal verenigingen zal sterk afnemen (...) Ik wens u succes met het vinden van een (wandeling) weg." Anderen kwamen met suggesties: "Wellicht is een compactere bijeenkomst op een doordeweekse avond een beter idee." Een ander schreef: "Ik raad aan

Op het plaatje hiernaast zien we misschien wel de grootste vijand van de wandelaar: de mist. Plotseling komt hij op, je ziet het pad niet meer, markeringen zijn verdwenen, je hoort geluiden maar je weet niet waar ze vandaan komen en of ze van ver of van dichtbij komen. Kortom het is moeilijk om je nog te oriënteren. Dat gevoel bekruipt me ook wel eens bij het uitzetten van beleid voor TeVoet door het Bestuur. Hoe stoppen we het teruglopen van het ledental? Hoe zorgen we dat we landelijk meer gehoord worden? Hoe dienen we de belangen van het onverhard wandelen het best? Daarom ook belegden we bijeenkomsten met actieve leden: wat zouden hun antwoorden zijn op bovengenoemde vragen?

om beter vaker een korte enquête rond te sturen met hooguit vier vragen, dan eenmaal een lang verhaal met alles-wat-je-ooit-wilde-maar-niet-durfde-te-vragen". Ook in het interview met regiocontactpersoon Bert de Boer in dit nummer van Lopend Vuur komt deze problematiek aan de orde: "TeVoet is vooral bedoeld om het wandelen over onverharde paden te promoten en daarop beleid te ontwikkelen. Je ziet ook dat het bestuur daar de nadruk op legt. Maar belangenbehartiging is wellicht niet het meest aantrekkelijke onderwerp dat er bestaat voor de buitenwereld. Bert denkt dat het daarom een goed idee is om zaken te bieden die niet gelijk tot je kerntaak behoren maar die wel mensen aantrekken om kennis te maken met de vereniging."

Binnenkort buigt het Bestuur zich weer over deze problematiek. We zullen manieren moeten vinden om onze leden met bovengenoemde vragen te bereiken. Onze ledenadministrateur doet zijn best met ledenwerfacties. We staan op wandelmarkten en we hebben contact met andere wandelorganisaties, met name met Wandelnet. En dan is er inderdaad de politiek nog, zoals Bert de Boer vermeldt in genoemd interview. Een lange tijd waren de fietsers populair bij de politieke partijen, daarom is het nu tijd voor aandacht voor de wandelaar. Misschien dat dan de lucht opklaart, de mist verdwijnt en er een duidelijk pad naar de toekomst zichtbaar wordt.

José Noijons

Van de penningmeester

Over enkele weken gaan we aan ons nieuwe verenigingsjaar beginnen, dus er moet weer contributie van € 17,50 betaald worden. Veel leden hebben de goede gewoonte om een extra bedrag over te maken, hetgeen uiteraard op prijs gesteld wordt. Omdat de contributie aan het begin van het jaar verschuldigd is, verzoeken wij je dringend voor 31 januari de contributie over te maken.

Als adresdrager bij deze Lopend Vuur is een brief gebruikt waarin alle nodige gegevens staan om je contributie te betalen. Daaronder ook het lidnummer, met het dringende verzoek dat bij betaling te vermelden. Dat scheelt mij heel veel werk

en leden met de zelfde achternaam ergernis omdat zij een herinnering krijgen om hun contributie te betalen, terwijl ze wel betaald hebben. Maar betalingen van leden met dezelfde naam bijv. "de Jong" of door een partner met een andere naam is zonder lidnummer niet toe te wijzen.

Evenals de afgelopen jaren zullen leden die na 1 december hun lidmaatschap opzeggen bericht krijgen dat zij statutair nog een jaar lid moeten blijven en derhalve de contributie 2019 moeten betalen. Leden die opzeggen krijgen altijd een bevestiging van hun opzegging, met andere woorden: heb je geen bevestiging van de ledenadministratie gehad dan is er bij TeVoet geen opzegging ontvangen.

Barrièrepotje

Regelmatig horen wij dat leuke onverharde paden niet te ontwikkelen zijn vanwege barrières, zoals het ontbreken van

een bruggetje of iets dergelijks om over sloten en dergelijke te komen, lopen over iemand terrein enz. Binnen onze vereniging hebben wij gelden beschikbaar om dit soort barrières op te heffen. Als lid kan je dit aangeven bij het bestuur dat dan

bekijkt welke mogelijkheden er financieel zijn om deze terreinen voor de wandelaar beschikbaar te krijgen.

Nico van Delft

Van de ledenadministrateur

In het decembernummer 2017 hebben wij onze actie “ieder lid een nieuw lid” gestart. Middels de mail hebben wij jullie er twee keer aan herinnerend en de leden zonder – bij ons bekende – mail hebben een brief hierover ontvangen.

Het heeft inmiddels wel een aantal nieuwe (cadeau) leden opgeleverd, maar we kunnen niet zeggen dat het storm loopt. Iedereen heeft toch wel een kennis die ook van (onverhard) wandelen houdt en nog geen lid is bij onze vereniging. Bedenk dat als wij met een groot aantal leden kunnen schermen het ook voor onze provinciale vrijwilligers gemakkelijker is om met natuurbeheerders in gesprek te gaan, waardoor er meer (onverharde) wandelpaden bij kunnen komen. We kunnen zeggen dat onze actie “ieder

lid een nieuw lid” in 2018 kennelijk niet voldoende is aangeslagen (slechts 20 nieuwe leden) dus zullen we deze actie nog een jaar continueren. Kijk eens om je heen en je ziet regelmatig mensen die graag wandelen. Spreek ze aan en probeer ze lid te maken. Via ledenadministratie@tevoet.nl kun je de nieuwe flyer aanvragen om die onder wandelaars te verspreiden

Van ruim 50 leden hebben wij nog geen e-mailadres dat wij wel graag zouden willen hebben. Daardoor kunnen we

informatie zonder portokosten naar jullie toe zenden, maar ook kleine mededelingen snel doen. Heb je de maand oktober geen mail maar een brief van ons ontvangen – over de actieledenvergadering - dan wil dat zeggen dat je e-mailadres niet bij ons bekend is, dus dat ontvangen wij graag zo snel mogelijk op ledenadministratie@tevoet.nl

Nico van Delft

Ridders TeVoet

Wij hebben het allemaal bij geschiedenis geleerd: ridders gingen te paard en het voetvolk, ja dat was nogal wiesdes, het voetvolk ging te voet. Maar in de huidige tijd gaan ook ridders te voet, of moeten we schrijven “Ridders TeVoet”?

In ons vorige nummer berichtten we al kort dat in april 2018 Eeffien Huizing uit Haastrecht benoemd is tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Eeffien was 10 jaar secretaris in het landelijk bestuur van TeVoet en vertegenwoordigde TeVoet van 1995 tot 2010 in de landelijk koepelorganisatie Wandelplatform-LAW, later Wandelnet.

Eeffien zet zich al ruim twintig jaar zowel op lokaal, provinciaal als landelijk niveau in voor het opzetten, behouden en toegankelijk maken van (onverharde) wandelpaden. Het netwerk van wandelknooppunten is mede aan haar te danken. Zij was actief en van grote

waarde voor onze vereniging, voor het Platform Mooi Zuidplas en voor Wandelnet. Duizenden wandelaars hebben profijt van haar inzet.

Maar bij deze ridder te voet (TeVoet) bleef het niet, want ook Frans Meijdam werd geridderd voor zijn inzet als vrijwilliger. Het was in september 2108 een in alle opzichten mooie en feestelijke dag, wan ook het Wandelknooppuntennetwerk Zuid-Holland werd officieel geopend.

Ruim 20 jaar geleden heeft Frans het initiatief genomen voor de ontwikkeling van wandelknooppuntennetwerken in de provincie Zuid-Holland. Met niet-aflattende ijver heeft hij zich ingezet bij het bedenken, ontwikkelen en realiseren van dit netwerk, samen met veel andere TeVoeters. Frans mocht samen met de gedeputeerde Han Weber de laatste knooppuntpaal onthullen. Het bankje dat bij de onthulde paal staat is opgedragen aan Frans.

Profiel van een TeVoet regiocontactpersoon: Bert de Boer in Zuid-Holland

Hoe zou Bert zijn activiteiten als regiocontactpersoon van TeVoet omschrijven? Bert maakt deel uit van het WOZH, dat grotendeels bestaat uit vertegenwoordigers van TeVoet, ieder met een bepaalde regio als aandachtsgebied. Ook Bert heeft een regio onder zijn beheer, maar zijn activiteiten betreffen toch meer het wandelbeleid in de provincie. Ongeveer om de twee maanden wordt er vergaderd en worden eventuele acties binnen Zuid-Holland uitgezet. Soms wordt er iemand van buiten uitgenodigd, bijvoorbeeld van Wandelnet. Verder proberen ze een keer per jaar met de padcoördinatoren van Wandelnet een overleg te hebben. "Ik vorm een verbinding met Wandelnet, omdat ik ook provinciaal vertegenwoordiger voor Wandelnet ben voor Zuid-Holland. Ik onderhoud contacten met de provincie, onder andere over de uitvoering van het provinciale fietsplan, om te voorkomen dat wandelpaden daaronder lijden."

TeVoet en Wandelnet

Wandelnet is misschien het centrale aanspreekpunt in Nederland voor het wandelen en TeVoet is eigenlijk een soort niche voor het onverharde wandelen. Ooit is er sprake van geweest dat TeVoet samen zou gaan met Wandelnet en ook met de wandelsportbonden. Dat is allemaal niet doorgegaan. In die discussie is steeds gezegd dat TeVoet dan het stukje was dat over het onverhard wandelen gaat. Wandelnet opereert op landelijk niveau en TeVoet opereert vooral regionaal en lokaal. Het is van onderaf georganiseerd: er

Ook in dit nummer van Lopend Vuur weer een gesprek met een regiocontactpersoon van TeVoet. Na gesprekken met Ben Rutten in Friesland en Jan Frederik Lubbers in Flevoland, is het woord dit keer aan Bert de Boer uit Zuid-Holland. Dat is misschien wel de meest actieve provincie bij TeVoet, met in ieder geval de meeste leden (een-derde van onze leden woont in Zuid-Holland). Bert is ooit betrokken geraakt bij TeVoet nadat hij het Pieterpad had gelopen en onder de indruk was geraakt van de paden en de markeringen, "zo mooi dat dat allemaal bestaat in Nederland." Hij wilde daar ook wel iets aan bijdragen. Via Wandelnet en het Wandeloverleg Zuid-Holland (WOZH) is hij bij TeVoet terecht gekomen.

worden op lokaal niveau veel initiatieven genomen. Men heeft bij TeVoet soms het gevoel dat Wandelnet met de veren gaat pronken. Het is vaak eigenlijk een kwestie van communicatie. Wandelnet en TeVoet zouden complementair moeten zijn, proberen zo goed mogelijk samen te werken en elkaar versterken. Met belangenbehartiger Ankie van Dijk van Wandelnet werkt Bert uitstekend samen. Zij pikt de signalen van TeVoet uitstekend op en begrijpt sommige pijnpunten ook en doet er wat mee.

Bert heeft contacten met vertegenwoordigers van de provinciale fracties van de politieke partijen, met name met het oog op de verkiezingen in maart 2019. Het doel van die contacten is het wandelen op de politieke agenda te krijgen. Hij doet dat mede op verzoek van Wandelnet dat zijn provinciale vertegenwoordigers heeft aangespoord om de politieke partijen aan te spreken op hun wandelbeleid. Het blijkt dat in Zuid-Holland de partijen maar weinig over wandelen in hun partijprogramma's hebben staan. Sommige partijen reageerden op zijn verzoek om contact met een uitnodiging en daar is hij ook langs geweest. Andere reageerden nogal formeel: "Stuur je vragen maar op!" of reageerden helemaal niet, zoals GroenLinks en de PvdA, maar dat wil niet zeggen dat er niets over wandelen in hun programma's zou kunnen worden opgenomen. Je moet eigenlijk gericht en persoonlijk vertegenwoordigers aanspreken en specifieke argumenten gebruiken die passen bij het beleid van een partij. Zo heeft Bert partij 50Plus gewezen op de gezondheidsaspecten van het wandelen. Daar was men gevoelig voor en de kans lijkt groot dat iets over wandelen in het programma wordt opgenomen. Het kan nuttig zijn voor TeVoet om informele contacten met politici te hebben, op gemeenteniveau, maar ook op provinciaal

en landelijk niveau. "Als er dan vreemde dingen gebeuren heb je sneller een ingang bij de politiek."

Het wandeloverleg Zuid-Holland

"Het WOZH is wellicht een van de best lopende wandeloverleggen. Misschien juist omdat het wandelen zo onder druk staat in Zuid-Holland dat de dichtstbevolkte provincie van Nederland is. Voortdurend dreigen er paden geasfalteerd te worden. Daarom is er een tegendruk ontstaan: laten we proberen het onverharde wandelen en de natuur te promoten. In Zuid-Holland is nu een wandelroutenetwerk (WRN) gerealiseerd van ruim 4.000 km gemarkeerde routes. Dit is gebeurd op initiatief van de leden van TeVoet in het WOZH. Ze hebben voor een groot deel deze wandelroutes in Zuid-Holland in kaart gebracht in opdracht van de provincie. De vergoeding die aan die opdracht verbonden was, is vervolgens in de kas van de vereniging gestort. Het WRN is nu voltooid en feestelijk geopend op 27 september bij de opening van het laatste regionale WRN in de Hoeksche Waard" (zie elders in dit blad, red).

Het is nog niet zo gelukt om een goede afstemming te krijgen tussen de provincie als er provinciale wegen worden geüpgraden en dat TeVoet daarbij wordt betrokken. Wat er nu vaak gebeurt, is dat zo'n weg dan gescheiden rijbanen krijgt en afscheidingen en dat die dan vaak een wandelroute onderbreken. Daar komt men dan pas achter als het allemaal al is aanbesteed en dan kan er niks meer geregeld worden. Het WOZH wil dus graag dat ze er eerder bij worden betrokken, dan kun je bijvoorbeeld een tunneltje meenemen voor de wandelaars en de fietsers. Dat is nog niet echt gelukt, anders dan in sommige andere provincies. Het WOZH organiseert verder ieder jaar de Nieuwjaarswandeling, dat is heel ge-

zellig, dan komt iedereen van het WOZH maar ook de andere leden van TeVoet zijn uitgenodigd. "Soms is het natuurlijk slecht weer: hagel, regen, sneeuw, onweer. Dat hoort er allemaal bij!" (Zie de aankondiging van de Nieuwjaarswandeling elders in dit blad, red.)

Het WOZH is een beetje bezorgd over het beheer en het onderhoud van het WRN in Zuid-Holland. Een paar weken geleden ging Bert een wandeling maken langs de markeringen bij hem in de buurt. Hij heeft een aantal foto's gemaakt van wat hij aantroef: dat was gewoon verschrikkelijk. De paaltjes zijn gemaakt van kunststof en je zou zeggen dat die redelijk sterk zijn. Echter, sommige paaltjes had men geprobeerd in brand te steken en dan is zo'n paaltje dus half gesmolten en is er niets meer te zien van de markering. Een ander paaltje lag plat langs de weg en Bert vroeg zich af waar dat ooit had gestaan. Andere paaltjes ontbraken. Er zijn signalen dat het soms lang duurt (tot één jaar) dat een probleem verholpen is. Als je als wandelaar zo'n ervaring hebt, denk je de volgende keer dat je daar niet meer gaat lopen. Het WOZH gaat nu inventariseren welke organisaties verantwoordelijk zijn voor het beheer en het onderhoud. Met die informatie wil het WOZH naar de provincie stappen en proberen beheer en onderhoud te uniformeren. De provincie heeft alles gesubsidieerd en ze zouden dus informatie moeten hebben over wie waarvoor verantwoordelijk is. Dat is op het ogenblik niet altijd duidelijk.

Provinciaal routebureau

Er is nu nog geen routebureau in Zuid-Holland, er wordt nu naar gekeken. Er is sprake van dat het in de loop van november 2018 door Gedeputeerde Staten besproken wordt. Het WOZH hoopt dat er een klein, professioneel rou-

Meijendel

tebureau komt. Dat zou het onderhoud en het beheer van de routes moeten coördineren. Maar vrijwilligers zullen toch de controle moeten doen, anders wordt het veel te duur. "Je ziet gewoon dat er nu veel te veel blijft liggen." Bert had een knooppunt uitgezocht om een wandeling bij te starten, maar het knooppunt was al niet goed te vinden. Je kunt nu al wel kortkomingen bij een centraal meldpunt van Wandelnet melden, maar eigenlijk vindt Bert dat de knooppunten meer een zaak zijn van TeVoet, omdat leden van TeVoet daar veel meer bij betrokken zijn geweest. Zij hebben al die routes ook bedacht en in kaart gebracht. Er zijn dus vrijwilligers nodig die de routes controleren. Dat kunnen leden zijn van TeVoet, maar ook donateurs van Wandelnet. Eigenlijk zou je net zo'n systeem moeten hebben dat Wandelnet heeft met de padcoördinatoren van de LAWs.

Hoe zit het met wandelen op boerenland en over boerenpaden in Zuid-Holland? "De boerenlandpaden zijn heel be-

langrijk in Zuid-Holland, omdat wij ze beschouwen als essentiële delen van het WRN. Tegelijkertijd zijn ze heel kwetsbaar, onder meer omdat de vergoeding die de provincie verstrekt, vergeleken met andere provincies erg laag is. De vraag is op welke wijze het beste actie kan worden ondernomen richting provincie en gemeenten, om deze bedreiging het hoofd te bieden. Deze vragen zijn thans even geparkeerd in verband met de mogelijk komst van een provinciaal routebureau.

Wandelprovincie Zuid-Holland

Wat weten de leden van TeVoet misschien nog onvoldoende van wandelprovincie Zuid-Holland?

"Dat je in Zuid-Holland heel mooi kunt wandelen door onder meer de prachtige duingebieden en het Groene Hart (zie het boekje: De mooiste netwerkwandelingen Zuid-Holland), door de Biesbosch, langs boerenlandpaden en door weilanden. Zuid-Holland heeft uitstekend openbaar vervoer, veel verbindingen over het water (pontjes), een gevarieerd landschap en veel cultuurhistorisch erfgoed. Wandelingen gaan vaak door een prachtig open landschap en langs waterlopen." Berts persoonlijke voorkeur gaat uit naar het duingebied bij Kijffhoek/Bierlap, in de buurt van Wassenaar. Het is een gebied dat voor de drinkwatervoorziening in de regio zorgt, met kleine watertjes. Je moet er toegang betalen, maar daardoor is het wel heerlijk rustig. (In dit blad is een wandeling opgenomen door dit gebied, Red).

Als hij met vakantie gaat, wandelt Bert ook veel in het buitenland. Zijn ervaring is dat de markeringen in Nederland vaak beter zijn dan in het buitenland. Tegen-

woordig heeft een GPS bij zich, dus bij problemen bij de markering komt hij er meestal wel uit. Je kunt de routes van tevoren downloaden. Je hebt dan een lijn die je kunt volgen en als je afwijkt van die lijn weet je dat je verkeerd loopt. Als je een markering niet kan vinden kun je met behulp van de GPS toch een idee krijgen waar die zich zou moeten bevinden: "zonder GPS zoek je soms de blubber". Overigens loopt en fietst hij liever met een kaart en met een beschrijving van wat er te zien is. Misschien kan de vereniging TeVoet een cursus navigatie aanbieden moeten, dat is natuurlijk altijd leuk voor mensen.

Zou de vereniging TeVoet meer van dat soort activiteiten moeten aanbieden? "Het is natuurlijk de vraag wat wil je als

vereniging. TeVoet is vooral bedoeld om het wandelen over onverharde paden te promoten en daarop beleid te ontwikkelen. Je ziet ook dat het bestuur daar de nadruk op legt. Maar belangenbehartiging is wellicht niet het meest aantrekkelijke onderwerp dat er bestaat voor de buitenwereld." Bert denkt dat het daarom een goed idee is om zaken te bieden die niet gelijk tot je kerntaak behoren maar die wel mensen aantrekken om kennis te maken met de vereniging. Mensen blijven dan misschien hangeren om dingen voor de vereniging te blijven doen. Op basis van alleen maar belangenbehartiging is het heel moeilijk om mensen te verleiden om verder te kijken. Daarom is het ook belangrijk dat er steeds mooie wandelingen in Lopend Vuur blijven beschreven worden. Ook

beschrijvingen van wandelingen in het buitenland zouden daarbij welkom zijn. Kortom allerlei zaken die mensen leuk vinden en waardoor ze bij TeVoet betrokken worden.

Binnenkort wordt Bert gepensioneerd en hoopt hij meer tijd te hebben voor het wandelen en voor de belangenbehartiging van het wandelen. Met zijn expertise als werknemer bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid zou hij misschien eens kunnen kijken of er naast de diverse *smokkelaarspaden* ook het *Boevenpad* of zelfs het *Slechte Pad* kan worden uitgezet!

José Noijons

LIMES: Wandel- en fietsroute langs de Romeinse grens door Nederland

Fietsers en wandelaars kunnen de geschiedenis beleven op de Limes (fiets)route en op het Romeinse Limespad. De routes volgen de Limes – de Romeinse grens – van Katwijk tot Nijmegen langs meer dan veertig historische plekken, zoals het oude fort ‘Nigrum Pullum’ (Zwammerdam), Castellum Hoge Woerd (De Meern) en Museum Het Valkhof (Nijmegen). Je kunt zien en ervaren tot waar de Romeinen kwamen in ons land en hoe ze daar leefden.

Het Romeinse Limespad is een LAW van ca. 275 kilometer, die is opgedeeld in etappes van 5 kilometer. Van zowel de fietsroute als het wandelpad is een gids verschenen. Daarnaast is het mogelijk om gps-tracks van de wandel- en fietsroutes online te downloaden. In 2018 is

er speciale aandacht voor het erfgoed. Om het belang van ons cultureel erfgoed én het behoud ervan te benadrukken heeft de Europese Commissie 2018 uitgeroepen tot het Europese Jaar van het Cultureel Erfgoed. Gedurende dit themajaar vinden er allerlei activitei-

ten en evenementen plaats om zoveel mogelijk mensen van alle leeftijden en achtergronden het Europees cultureel erfgoed te laten ontdekken en ervan te laten genieten. Kijk voor meer informatie over de limes wandelroute op www.wandelnet.nl/limes.

Op de volgende pagina's is een gedeelte van het wandelpad te vinden dat door Zuid-Holland loopt, de provincie die centraal staat in dit themanummer van Lopend Vuur. Deze overdruk is ons ter beschikking gesteld door Wandelnet, waarvoor onze hartelijke dank.

ROMEINSE SCHEPEN BOVEN WATER

Of het nu goederen, voedsel, bouw materiaal of manschappen waren, transport over het water ging het snelst in ons land 2000 jaar geleden. Bijzonder is dat archeologen inmiddels zo'n 25 Romeinse schepen hebben opgegraven in Nederland, met Zwammerdam, Woerden en De Meern als belangrijkste vindplaatsen.

In 1972 ontdekten ze – bij toeval – het wrak van een boomstamkano in Zwammerdam. Dat bleek het begin van een reeks vondsten dat het dorp internationaal op de kaart zette! In totaal werden hier zes Romeinse schepen gevonden: drie kano's, gemaakt uit één boomstam en drie grote platbodems, een soort rijnaken. De grootste was ruim 30 meter lang. Vrachtschip

Breeuwsel

Hoe maakten de Romeinen hun boten waterdicht? Door een mengsel van plantenresten en mos, breeuwsel genoemd. Hiermee werden de naden tussen de planken opgevuld. In Zwammerdam is dit breeuwsel gevonden. In Woerden kwam een breeuwijzer boven water waarmee het breeuwsel in de naden werd geslagen.

bouwd. Met de boten kon gezeild worden. Die platbodems waren ideaal voor het vervoer van grote hoeveelheden goederen op de Rijn en de ondiepe zijtakken in Nederland.

→ **PUNTER** Later zijn ook in De Meern en Woerden vrachtschepen ontdekt. In De Meern zijn eventueel delen van een derde scheepsvariant gevonden: een punter. De Romeinse punter werd vooral op de kleinere zijrivieren van de Rijn gebruikt en veelal met de vaarboom voortbewogen, vergelijkbaar met de Giethoornse punters.

→ **OORLOGSVLOOT** Het is opmerkelijk dat er weinig tot geen oorlogsschepen zijn gevonden. Mogelijk omdat ze niet zonken zoals vrachtschepen, maar uit elkaar vielen als ze kapot gingen waarna de houten onderdelen wegdreven. De Romeinen hadden namelijk wel een oorlogsvloot op de Rijn, de Classis Germanica. In Naaldwijk, gelegen aan het Kanaal van Corbulo (door de Romeinen aangelegd tussen de Rijn en de Maas), lag waarschijnlijk een klein vlootstation van waaruit ze de limes in de gaten konden houden.

→ **SCHEEPSLADINGEN** De scheepsvondsten geven veel waardevolle informatie over de Romeinen en de limes. Niet alleen over de verschillen tussen de schepen, maar ook over de vrachten en (handels)

routes. Vrachtschepen staken de zee over, naar de provincie Britannia waar de Romeinen grondstoffen als goud, ijzer en lood vandaan haalden. Maar de lading was de meeste vrachtschepen op de Rijn was bestemd voor bewoners langs de limes:

soldaten in de forten en burgers in de nederzettingen (vici). De soldaten en de elite in de stad wilden wijn uit de Moezelstreek, terra sigillata aardewerk uit Frankrijk; kortom typische Romeinse spullen waar ze aan gewend waren. Archeologen vonden in de Nederlandse platbodems scherven van amforen met olijfolie uit Spanje en vissaus uit Noord-Afrika. In één van de gezonken schepen troffen ze graan uit België aan. Met die schepen werd ook materiaal, zoals natuursteen, tegels en dakpannen vervoerd voor de bouw van de limesforten en wegen. Die dakpannen kwamen van een steenbakkerij op het terrein De Holdeurn bij Nijmegen, het natuursteen werd onder meer gebruikt voor de herbouw van de houten forten aan het eind van de 2e eeuw na Chr.

Daarnaast werden er ook persoonlijke voorwerpen gevonden, die inzicht geven in het leven van de schippers. Zo zijn op het schip De Meern I zelfs de sandalen van vrouw en kind van de schipper teruggevonden. Uit onderzoek blijkt dat sommige schepen met lading en al zijn vergaan en andere bewust zijn afgezonken om kades te verstevigen.

© KADASTER GEO

Zwammerdam - Bodegraven

Bij Y-10532 ⑩ rechtsaf, Plein volgen. Na nr 1 schuin links (Swadenburgerdam). Bij Y-9377/1 linksaf, Spoorlaan. Bij rotone provinciale weg oversteken, en rechtdoor Spoorlaan vertolgen. Einde linksaf; loop Zwammerdam uit. Na 150 m rechtsaf, de spoorlijn oversteken en onder de autoweg door. Bij Y-14485 rechtsaf. * Na circa 100 m linksaf, over bruggetje weilandpad in, Groene Hart Toegangskade. Onverharde, bochtige weilandpad volgen. Bruggetje over, linksaf weer bruggetje over. Rechtdoor over brug en rechtsaf, langs boerenbedrijf. Na boerenbedrijf rechtsaf, tussen twee sloten door. Klaphek door en bij kp47 rechtsaf, asfaltweg. Na ruim 200 m, bij Y-14617 linksaf, fietspad Dammekade. Fietspad wordt na 1 km asfaltweg. Bij Y-14616 linksaf Warmoeskade (*Pèlgrimspad gaat rechtsaf*). Rechtsaf J.C. Hoogendoornlaan. Voor brug linksaf, langs gemaal. Onder snelweg door, onbewaakte spoorwegovergang over (*pas op!*). Einde bij asfaltweg rechtsaf (Overtocht) ⑫.

⑫ Loop over de Vlietkade, steek onbewaakte spoorwegovergang over (*pas op!*) en ga onder snelweg door. Pad langs gemaal, trappetje af en linksaf. Einde rechtsaf (J.C. Hoogendoornlaan). Bij Y-14481 linksaf, Warmoeskade, langs water. Na 850 m, bij Y-14616/kp23, rechtsaf, Dammekade (*samenloop met Pèlgrimspad*), asfaltweg. Na 350 m fiets- en voetpad rechts nemen. Einde fietspad, bij Y-14617/kp58 rechtsaf, asfaltweg. Voshol. ** Na 200 m, bij kp47 linksaf over een dam met klaphek en informatiebord weilandpad in. Na circa 100 m linksaf en het graspad volgen dat om het bedrijf loopt. Aan einde twee bruggetjes over en rechtsaf over een onverharde kade verder. Na 15 m bij kp74 rechtsaf het bruggetje over en onverhard, bochtig graspad volgen. Dit komt via een bruggetje uit op een asfaltweg, J.C. Hoogendoornlaan. Rechtsaf en na 100 m bij Y-14485 en kp62 linksaf, Spoorlaan. Onder autoweg door, spoorlijn oversteken en bocht naar links volgen; loop Zwammerdam in. Na bocht de Spoorlaan vervolgen. Bij rotone provinciale weg oversteken, Spoorlaan vervolgen. Bij Y-9377/1 rechtsaf. Volg eerst de Swadenburgerdam, dan het Plein tot aan Y-10532 bij café-restaurant 'Gezwam' ⑪. Daar linksaf, Verloosstraat.

Bodegraven

Het dorp Bodegraven ligt aan weerszijden van de Oude Rijn. Op het plein aan de Willemstraat staat een afgietsel van de Romeinse bronzen ruitershelm die langs de Oude Rijn richting Nieuwerbrug is gevonden. Het origineel staat in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.

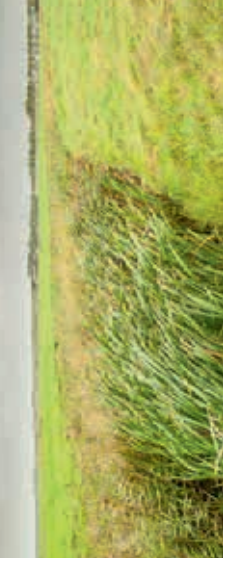
* **Route tijdens broedseizoen 15 mrt-1 juli en hondenroute**

Bij Y-14485 linksaf, Hoogendoornlaan. Bij Y-14618 rechtsaf, Voshol. Na 500 m, bij Y-14617 en Vosholstede, linksaf, fietspad, Dammekade (volg de stippelijijn op de kaart).

** **Route tijdens broedseizoen (15 mrt-1 juli) en hondenroute**

Einde Voshol bij Y-14618 linksaf (J.C. Hoogendoornlaan). Bij Y-14485 rechtsaf, Spoorlaan (volg de stippelijijn op de kaart).

Wandelaars Welkom adres

Bed & Breakfast 'Hofstede Klein Kruidenburg'
Dammekant 22
2411CD Bodegraven
zwaanz8@kpnmail.nl
www.hofstede klein kruidenburg.nl
017 615011

Bodegraven - A12

⑩ Overtocht volgen tot huisnr 3 en hier rechtsaf. Eerste straat linksaf (Willemstraat). Schuin links plein oversteken, onder winkels door. Einde rechtsaf (Van Tolstraat). Linksaf, Brugstraat (rechtsaf naar station Bodegraven). Voor de brug rechtsaf (kp14). Rijnkade. Dit fietspad langs de oever 2,5 km volgen, Rijnkade wordt Zuidzijde. Bij wegwijzer/kp30 rechtsaf. Asfaltweg schuin oversteken (Zuidzijde), richting Reeuwijkse Plasen. Pad loopt langs sloot. Spoorweg oversteken. Na 100 m rechtdoor hek over, graskade, Prinsendijk. Opnieuw hek over, rechtdoor graskade vervolgen. Na bocht naar rechts, asfaltpad volgen, linksaf tunnel onder A12 door ⑪.

⑪ Bocht naar links volgen, u wandelt verder over graskade langs Enkele Wiericke. Hekken en spoorweg over. Pad wordt verhard (Prinsendijk) en voert u langs de Wiericker Schans. Asfaltweg, Zuidzijde, schuin oversteken en linksaf (kp30), jaagpad. Wordt Rijnkade. In het centrum van Bodegraven, bij brug (kpr4) linksaf, (Brugstraat) (rechtdoor naar station Bodegraven) Eerste straat rechtsaf, (Van Tolstraat). Na huisnr 2A (links) linksaf onder woningen door, plein schuin oversteken, halverwege staat een paal metromeinse helm. Aan het eind rechtsaf Willemstraat. Einde rechtsaf en weer linksaf. Overtocht. Wandel langs molen De Arkduif. Na de Vlietbrug ⑫ linksaf, pad langs de oever, Vlietkade.

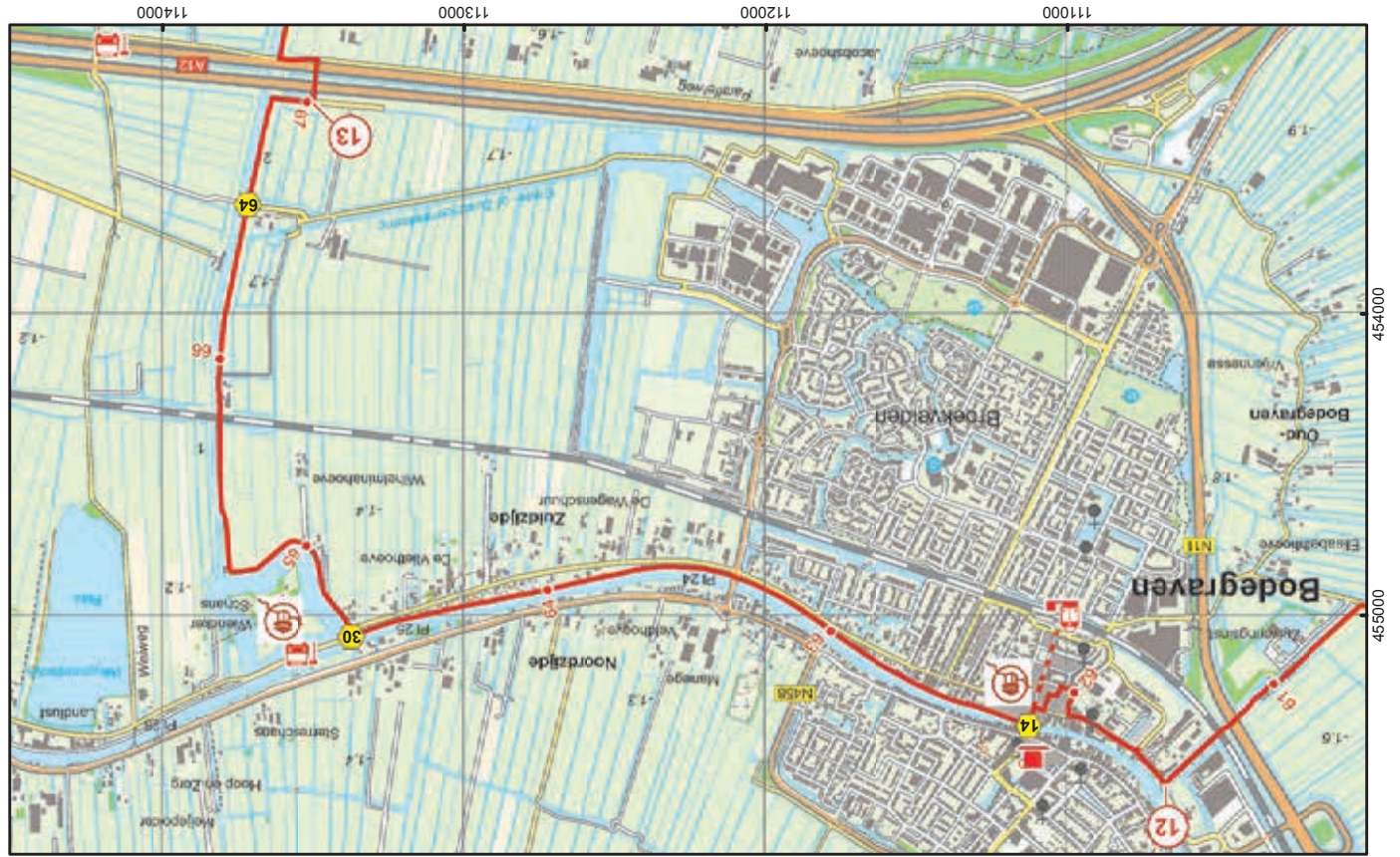

Andrélon

Behalve met kaas (www.kaasmuseum.org) was Bodegraven ook verbonden met schampoo: in de jaren 40 richtte kapper André de Jong er de Andrélon-fabriek op. Andrélon is een samenstelling van de naam van de kapsalon van de vader van de oprichter, die ook André heette: 'Andrés Kapsalon'. De fabriek is verhuisd.

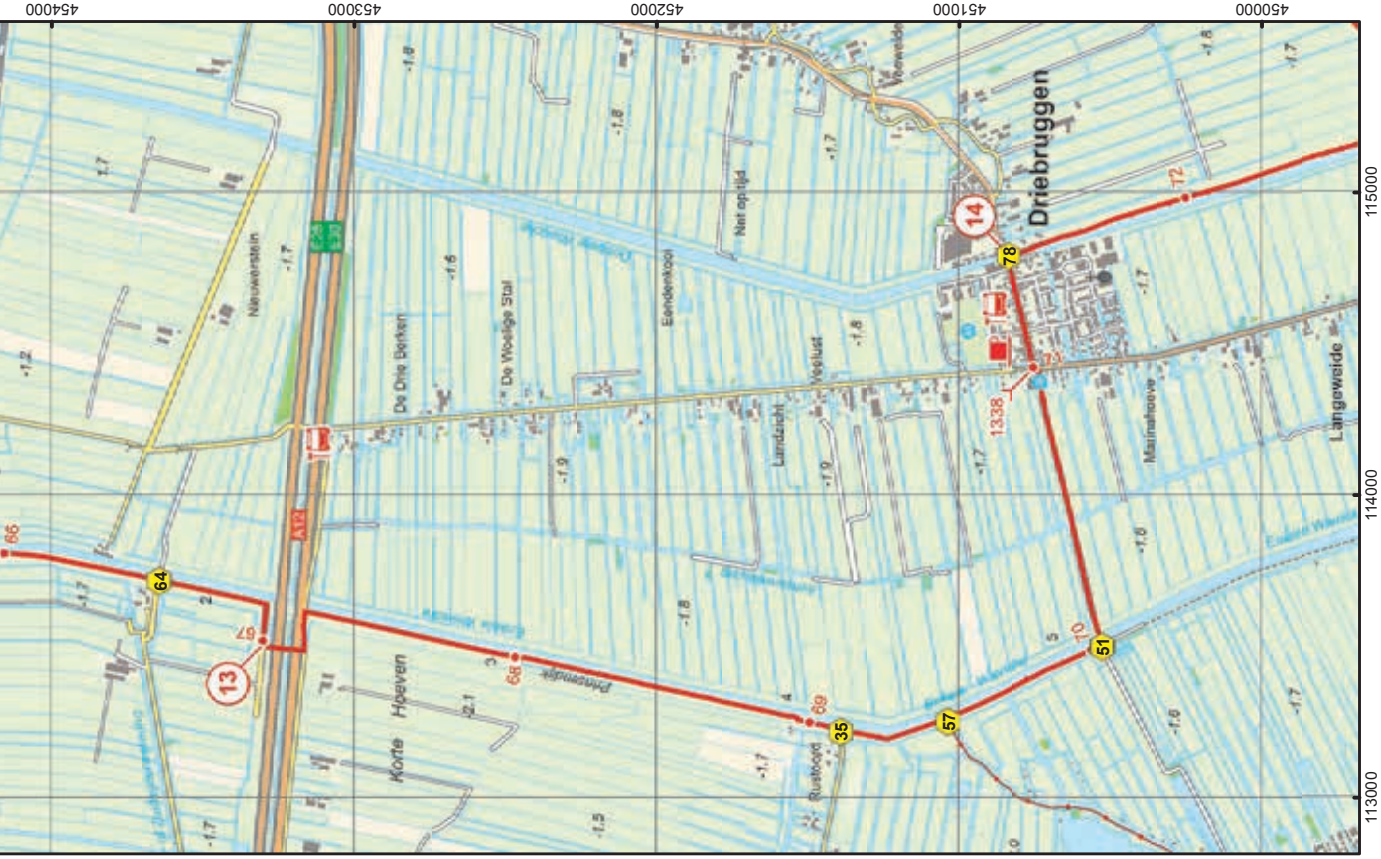
De Wiericke

De Enkele Wiericke, ook wel de Kleine Wiericke genoemd, is ontstaan uit de behoefte voor extra afwatering vanuit de Oude Rijn. Hiermee werd de Oude Rijn met de Hollandse IJssel verbonden. Voor de afwatering werd naderhand zelfs ook nog de Dubbele Wiericke, oftewel de Grote Wiericke, gegraven, omdat de Enkele Wiericke de waterstroom niet alleen aan kon.

© KADASTER GEO

© KADASTER GEO

A12 - Driebruggen

13 Na tweede tunnel linksaf en voor het water rechtsaf. Opstapje over, graskade langs Enkele Wiericke. 2,7 km recht door. Op het eind hek over naar asfaltfietspad (kp51) (*samenloop met Pelgrimspad vanaf kp57*). Linksaf de brug over. Asfaltfietspad (Wierickepad) 900 m volgen tot in Driebruggen. Bij Y-1338 schuin rechtdoor, Kerkweg, dorp inlopen. Ophaalbrug over 14.

14 Door het dorp Driebruggen lopen en aan het eind, bij Y-1338, schuin rechtdoor fietspad op. Wierickepad. Na 900 m, vlak na een nieuwe uitzichtoren, rechtsaf (kp51). Langs hek, graskade, de Prinsendijk, volgen langs de Enkele Wiericke. (*Pelgrimspad gaat bij kp57 linksaf*.) Na 2,7 km overstapje over en na 100 m op asfaltweg linksaf. Na circa 100 m rechtsaf onder viaduct van de A12 door. Na tweede viaduct rechtsaf 15.

Prinsendijk

Het gebied tussen de Enkele en Dubbele Wiericke werd in 1672 (het Rampjaar) onder water gezet om de Fransen tegen te houden die op 12 juni de Rijn bij Lobith waren overgestoken. Net buiten Bodegraven was de Oude Hollandse Waterlinie om zijn smalst. De soldaten van prins Willem III bewaakten de 8 km lange strook nauwkeurig. Zij werden op hun beurt streng gecontroleerd door de stadhouder, die in Fort Wierickerschans bij Bodegraven zijn hoofdkwartier had. Door het onder water zetten was de Enkele Wiericke als het ware 1,5 km breed geworden.

De westelijke kade moest veel meer water keren dan normaal. Vandaar dat Willem opdracht gaf om er een stevige dijk van te maken: de Prinsendijk.

Driebruggen

Via het Wierickepad loop je Driebruggen binnen. Wie zoekt naar drie bruggen komt bedrogen uit: het zijn er (nog) slechts twee.

Wandelen in Meijendel

Overgenomen uit: Wandelen in de duinen, Dunea

De Kijfhoek en Bierlap zijn onderdeel van Meijendel. Meijendel is een prachtig duingebied, onderdeel van het toekomstige Nationaal Park Hollandse Duinen. Je kunt hier fietsen en wandelen. Het gebied is rijk aan verschillende plant- en diersoorten. Het duingebied bestaat uit verschillende mini-landschappen. De afwisseling komt door de hoogteverschillen, de invloed van de zee(wind) en het gebruik van het landschap door de mens. Het zand is altijd in beweging en stuift over graslanden, die dan weer veranderen in zandvlaktes. Hoe dicht je bij zee komt, hoe lager de begroeiing.

Dunea wilde als grootste terreinbeheerder in de regio haar duinen de status van Nationaal Park bezorgen en zag

tegelijktijd kansen voor de regio. Je kunt wel merken dat Dunea niet in de in de eerste plaats een natuurbeheerder is,

zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Je bent natuurlijk welkom bij Dunea maar vervolgens wordt er toch wel erg uitgebreid getoond wat er allemaal niet mag. Er mag in feite net zo veel wel en niet als bij als bij Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, maar die zijn wel wat vriendelijker naar de bezoeker toe. Om te wandelen in de Kijfhoek en Bierlap moet je een dagkaart kopen in het bezoekerscentrum dat nog een eind van de enige toegang tot het gebied afluigt en niet makkelijk te vinden is. Allicht dat het er daarom zo rustig is, zoals Bert de Boer in het interview ook zegt.

De Kijfhoek en Bierlap is dus een dagkaartterrein, het is een begrazingsgebied voor Gallowayrunderen en Konikpaarden. Ook kom je er reeën tegen. Er lopen geen uitgezette wandelroutes en je kunt hier urenlang (ver)dwalen (het kan geen kwaad een GPS mee te nemen). De wandelpaden zijn aangegeven met groene paaltjes. Sommige paaltjes hebben een nummer. Deze corresponderen met de nummers op de recreatiekaart Meijendel, verkrijgbaar voor 3,00 in het bezoekerscentrum "De Tapuit".

In de andere vrij toegankelijke delen van Meijendel is een aantal routes uitgezet met gekleurde paaltjes:

- De strandroute (4,5 km) start bij De Tapuit en loopt via de duintuin naar het strand (gele paaltjes).
- De eikenroute (3,2 km) start bij De Tapuit, gaat langs een hoog uitzichtpunt (Abelentop), de vogelkijkwanden en loopt voornamelijk door het bos (blauwe paaltjes).
- De reeënroute (2,6 km) start bij de rotonde van het grote parkeerterrein

Kievietsduin. Het is een gevarieerde, heuvelachtige route via uitkijkpunt 'De Piek' (rode paaltjes).

- De witte route (1,5 km) markeert het wandelpad van De Tapuit naar de parkeerterrein Kievietsduin en terug. Dit wandelpad komt langs het Monkeybos.

Je kunt natuurlijk wandelingen aan elkaar koppelen. Op de webpagina

<https://www.dunea.nl/duinen/wandelen> vind je alle informatie over wandelen en kun je de routes ook downloaden. In dit deel van het Meijndel vind je ook knooppunten van het Routenetwerk van Zuid-Holland (Duin Horst & Weide).

Naast het bezoekerscentrum ligt Boerderij Meyndel, een selfservice restaurant dat het hele jaar geopend is.

Praktische informatie

De Tapuit, bezoekerscentrum Dunea
Meijndelseweg 40-42
2243 GN Wassenaar
Telefoon: 088 347 4849

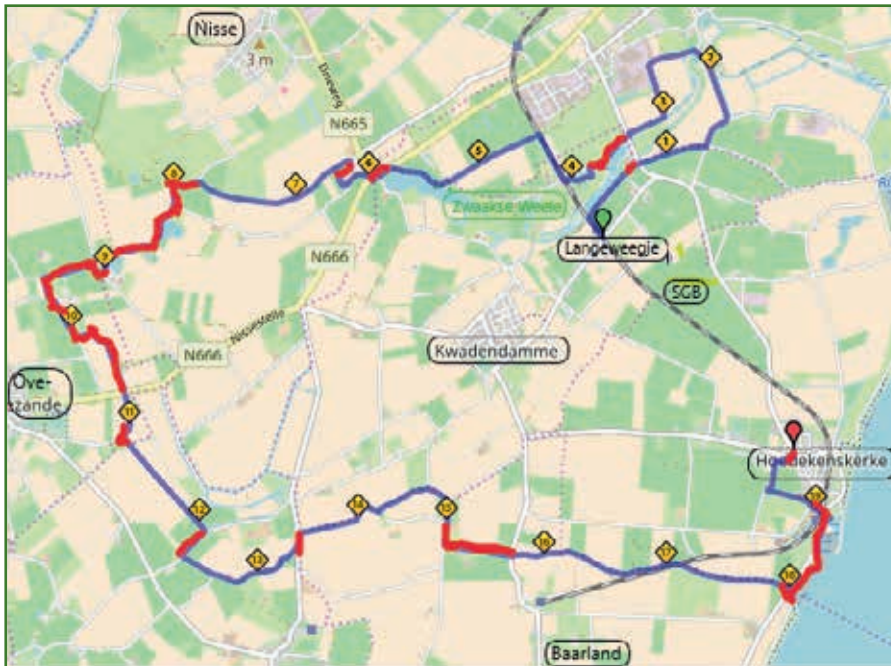
Bereikbaarheid Meijndel

Meijndel is vanuit Scheveningen het beste met de fiets (via route LF1) of te voet te bereiken. Vanaf Den Haag CS met de fiets in een half uur. Vanaf Den Haag CS is het ook mogelijk bus 43 richting Leiden te nemen en bij halte De Kievit uit te stappen. Vanaf daar is het ongeveer nog twintig minuten lopen naar Meijndel. Bij het bezoekerscentrum zijn twee ruime parkeerplaatsen aanwezig. Hier kun je gratis parkeren. In het weekend kan het erg druk zijn in Meijndel. Je kunt dan ook parkeren bij de parkeerplaats Kievietsduin. De witte paaltjes geven het wandelpad van 1,5 kilometer naar het bezoekerscentrum aan.

Je kunt een wandeling in Meijndel goed combineren met een bezoek aan Museum Voorlinden, Buurtweg 90, 2244 AG Wassenaar, dat op ca 4 km afstand ligt. Te bereiken met bus 44 vanaf Den Haag CS. Museum Voorlinden is een particulier museum voor moderne en hedendaagse kunst op het Landgoed Voorlinden. De erin ondergebrachte kunstverzameling van Joop van Caldenborgh staat bekend als de Caldic Collectie, de grootste particuliere kunstcollectie in Nederland. Het museumgebouw, naar een ontwerp van architect Dirk Jan Postel van architectenbureau Kraaijvanger is mede geïnspireerd op die van het Deense Louisiana Museum of Modern Art en de Zwitserse Fondation Beyeler (1997). Door toepassing van veel glas en van met natuursteen beklede wanden in de kleur van duinzand voegt het gebouw zich naar de omgeving.

Door het Nationaal Landschap Zak van Zuid-Beveland, Een wandeling van Kwadendamme naar Hoedekenskerke

De Zak van Zuid-Beveland

De Zak van Zuid-Beveland is het gebied ten zuiden van Goes tussen de snelweg A58 en de Westerschelde met plaatsen als 's-Gravenpolder, Heinekenszand, Borsele, Hoedekenskerke, Nisse en Kwadendamme. Al in de middeleeuwen liepen hier belangrijke handelsroutes langs, vanwege zijn strategische ligging zijn hier diverse keren legermachten doorheen getrokken. Vanuit de rijke historie herbergt dit gebied nu een grote rijkdom aan cultureel erfgoed als forten, kastelen en vliedbergen. Ook vind je er fraaie molens en pittoreske dorpjes

En de zee was altijd dichtbij! Zeeland bestond oorspronkelijk uit een groot aantal eilanden, gescheiden door een veelheid aan grote en kleine kreek. Door aanslibbing en stormvloed werden de eilanden kleiner en groter en de kreek breder en smaller, waardoor het landschap voortdurend veranderde. Pas vanaf de vroege Middeleeuwen werd het gebied langzaam veiliger voor zijn bewoners door de steeds verdergaande ontwikkeling van de dijk aanleg. *Langzaam*: wie kent niet de verhalen van de stormramp uit 1953 en de grote

inspanningen die nog steeds nodig zijn om Zeeland veilig te houden!

De wandeling van Kwadendamme naar Hoedekenskerke laat je kennismaken met wat die ontwikkelingen tot gevolg hebben gehad en welke sporen daarvan in het landschap zichtbaar zijn. Voor velen onbekend, maar als je wilt kennismaken met het karakteristieke Zeeuwse landschap moet je hier zijn!

De spoorlijn Goes-Borsele

De route begint bij station Kwadendamme van de SGB (Stoomtrein Goes-Borsele) in de buurtschap Langeweegje. De spoorlijn Goes-Borsele is in de jaren 20 van de twintigste eeuw als tramlijn ten behoeve van de ontsluiting van het gebied aangelegd en is tot 1972 voor goederenvervoer in gebruik gebleven. Sindsdien wordt hij als museumlijn door de SGB geëxploiteerd, nu tot Hoedekenskerke en Baarland.

Door de Zwaakse Weel

Het volgende stuk gaat langs en door het natuurgebied de Zwaakse Weel. De oude Zwake was ooit een belangrijke vaarweg tussen Middelburg, Veere en Antwerpen, maar is in de loop der tijd dichtgeslibd. Nu resteert er slechts een kreek met wuivende rietkragen waarin onder beheer van Natuurmonumenten

Langs de Zwaakse Weel

een veelheid aan vogels leven (kiekendieven, blauwborsten, steltlopers, uilen, misschien een roerdomp) en ook vleermuizen voorkomen. Onderweg een mooi zicht op de molen en de kerk van Nisse. Tussen de knp 38 en 34 kom je over het Vlinderbelevingspad. Door het aanplanten van struweel is een gebiedje gemaakt dat zoveel mogelijk vlinders gaat aantrekken.

Het dijkenlandschap van de Zak

Op dit deel van de route is het dijkenlandschap dat dit gebied zo kenmerkt

goed zichtbaar. Vanaf de vroege middeleeuwen werden angeslibde stukken land zo snel mogelijk bedijkt, zodat ze als landbouwgebied in gebruik konden worden genomen. Bij stormvloed sloegen regelmatig weer stukken weg, maar uiteindelijk is er zo een flink stuk vruchtbaar land gewonnen. Het landschap bestaat nu uit een groot aantal betrekkelijk kleine polders, omzoomd door betrekkelijk lage dijken met vele rijen ruisende populieren. De dijken zijn rijk bedekt met (zeldzame) bloemen en planten, die vanwege de grote biodi-

versiteit in het seizoen een weelderige bloemenzee met lommerrijke lanen verzorgen. In die polders vele fruitboomgaarden, die in het voorjaar een ware bloesempracht en in het najaar een rijke fruitoogst opleveren. Je passeert een aantal oude boerderijen met de kenmerkende zwarte schuren. Het aantal deuren van die schuren is een maat voor de rijkdom van de boer: hoe meer deuren, hoe groter de opslag. Met het kleine deurtje kun je binnenkomen zonder dat de grote deuren moeten worden geopend. (En de roofvogels

De oude zeedijk

Langs de Westerschelde

boven je hoofd tussen de knp 24 en 17 volstaan normaliter met een beetje dreigen!!)

Langs de Westerschelde naar Hoedekenskerke

Hoedekenskerke werd in sept 1944 zwaar beschadigd bij de Slag om de Schelde: de verovering van de Scheldemonding door de geallieerden. Zij vielen met succes Zuid-Beveland binnen

om het zwaar versterkte Walcheren te omzeilen. Ook het oude stationsgebouw liep zware schade op; nu resteren de perronoverkapping, de waterpomp en het seinhuis. Rond het station een miniatuurspoorbaan en horeca.

Met dank aan Rien van den Berg voor het beschikbaar stellen van de route en het Landschapspark Borsele voor de beschrijving van het landschap.

Om zelf te wandelen

Details met de routebeschrijving zijn te vinden op de website www.tevoet.nl bij <Wandelroutes> <TeVoet Wandelroutes> <TeVoet Wandelroute 008>

Het SGB-station Kwadendamme is per OV bereikbaar vanuit Goes met de stoomtrein en met Buurtbus 595. Let op: de trein rijdt beperkt; zie voor de dienstregeling www.destoomtrein.nl). De lengte is 19,9 km, waarvan ongeveer 2/3 deel onverhard (het wandelcorvee over een paar lange verharde – maar wel zeer rustige - stukken geeft je alle gelegenheid het kenmerkend landschap van de Zak van Zuid-Beveland uitgebreid te bekijken!). De route maakt gebruik van het Wandelnetwerk Zuid-Beveland, onderdeel van het Wandelnetwerk Zeeland.

Horeca onderweg: bij de start in Langeweegje, aan het eind in Hoedekenskerke. Honden kunnen niet mee omdat een deel van deze wandeling voor hen verboden is in verband met mogelijke besmetting van het vee.

Gedetailleerde kaart van deze wandelroute: zie www.afstandmeten.nl/index.php?id=2218456

Weel Brillletjesdijk

Hoe vind ik wandelroutes op het internet?

Wandelroutes met routebeschrijving en knooppuntroutes op het internet

Natuurlijk kun je zelf een wandelroute uitzetten, op een wandelkaart, of met behulp van nieuwere middelen zoals een wandelrouteplanner. Maar een kant-en-klare wandelroute is ook wel handig. Zeker als je wilt gaan wandelen in een gebied dat je niet (goed) kent. Op internet is er een enorm aanbod aan wandelroutes. Maar lang niet altijd zijn de routes voorzien van een handzame routebeschrijving. Daarom in dit overzicht een aantal sites waar je wandelroutes kunt vinden met een routebeschrijving, of wandelroutes die gebruik maken van een wandelknooppuntennetwerk en waar een “knooppuntenlint”, een lijst van gekozen knooppunten, gegeven wordt.

De site www.wandelzoekpagina.nl is een heel bekende site, met meer dan 5000 wandelroutes over heel Nederland van veel verschillende auteurs (o.a. Rob Wolfs, Fred Triep, Rien Rijk en vele anderen). Je kunt diverse zoekcriteria instellen. Ruim 3500 hebben er een gratis printbare routebeschrijving bij, in het algemeen met een kaartje van de route. Voor prints van wandelkaarten moet je soms betalen of een abonnement nemen (12,50 euro voor een jaar).

De NS-wandelingen kun je ook vinden via www.ns.nl/dagje-uit/wandelen/#/

De site van Staatsbosbeheer www.staatsbosbeheer/boswachterspaden bevat 44 routes in natuurgebieden. Van alle wandelroutes is er een printbare folder met kaartje. Deze routes zijn allemaal gemarkeerd.

Op de site www.klikprintenwandel.nl vind je bijna 600 wandelroutes gemaakt door wandelaars voor wandelaars. Er zijn ook wandelroutes in de grensstreken en 3 streekpaden, alle 3 met een hoog percentage onverharde paden!

Regionale informatie

Ben je op zoek naar wandelroutes in een bepaalde provincie? Dan kunnen de volgende sites van nut zijn. www.wandelen123.nl/wandelroutes-zoeken Dit is het tabblad <Themaroutes> van de routeplanner van Wandelnet. Hier vind je kant-en-klare wandelroutes in de provincies **Noord-** en **Zuid-Holland**, **West-Utrecht** en de **Achterhoek**. Je kunt op diverse manieren zoeken. Van alle wandelroutes is er een omschrijving, kaartje en een knooppuntenlijst.

In **Gelderland** en **Utrecht** heb je ook klompenpaden. Die kun je vinden op www.klompenpaden.nl. Deze routes zijn gemarkeerd, en er is een kaartje met de route te downloaden. Een oude TeVoetwandelroute uit de Lopend Vuur van april 2013 is onlangs als nieuw klompenpad (Rijnstrangenpad) geopend.

In **Noord-Holland** kun je ook kijken op www.wandelnetwerknordholland.nl. Vooral de 34 ommetjes van Joop Duijs zien er aantrekkelijk uit met een beschrijving, foto's en het knooppuntenlint. En iedere maand kom er een nieuw ommetje bij.

Voor **Midden en Oostelijk Noord-Brabant** en **Noord-Limburg** vind je routes langs het knooppuntennetwerk op de website van Mat Maessen www.wandelknooppunt.nl. Aardig is dat je bij zijn wandelroutes kunt zien over wat voor soort paden ze gaan (verhard, onverhard, gras/zand, nat).

Voor **Limburg**, en aangrenzend België (**Belgisch-Limburg**, **Voerstreek**, **Ardennen**, **Eifel**) vind je heel veel routes (ruim 1000) op www.wandelgidszuidlimburg.com

Voor **Overijssel** kun je kant-en-klare routes vinden op www.landschapoverijssel.nl

Op de website kun je dit overzicht met directe links en eventuele aanvullingen vinden onder het tabblad <Wandelroutes><Routes van anderen>

Nieuwe gids **Grote Rivierenpad**

Nog een LAW dat voor een groot gedeelte door Zuid-Holland loopt is het *Grote Rivierenpad* van Hoek van Holland naar het Duitse Kleef. Het pad heeft na zeven jaar een nieuwe gids. In deze gids zijn alle knelpunten opgelost en is de route afgestemd op de routenetwerken in Zuid-Holland en Rivierland. Ook is het traject verfraaid, vooral bij de Waalsprong in Nijmegen. Het 282 km lange Grote Rivierenpad volgt de oer-Hollandse rivieren Nieuwe Waterweg, Oude Maas, Lek, Linge en Waal. In Duitsland sluit het pad aan op de Europese wandelroute E8 richting Polen.

Twee varianten: Rottemeren en Erasmuspad

Het Grote Rivierenpad (LAW 6) neemt de wandelaar mee vanaf de Noordzeekust naar Maassluis en ten zuiden van Rotterdam langs de Oude Maas. Voor wie liever aan de noordkant van Rotterdam wandelt, is de variant 'Rottemeren' opgenomen. Met het Erasmuspad, een tweede variant dwars door het hart van de Maasstad, kan de wandelaar de noord- en de zuidroute met elkaar

verbinden en zo een rondwandeling maken. Via Krimpen aan de Lek en zilverstad Schoonhoven gaat het bij Leerdam verder dwars door de Betuwe richting Tiel naar de krachtig stromende Waal bij Nijmegen. Over de grens ein-

Onze Grootte Rivieren

Grote inspiratiebron voor de routegids van het Grote Rivierenpad is het in 1938 verschenen Verkade-album 'Onze Grootte Rivieren' van Jac. P. Thijsse (1865-1945). In de gids staan fraaie beelden uit het

digt het pad via het statige Reichswald in Kleef. De bekende wit-rode markering wijst in twee richtingen de weg.

album, citaten van de auteur en veel achtergrondinformatie. De gids is al zo'n 7.000 keer verkocht; bijna 95.000 wandelaars bezochten een of meer pagina's over het pad op wandelnet.nl. Ze beschrijven het pad als "prachtig", "verrassend" en "een aanrader!" De gids van het Grote Rivierenpad verkrijgbaar in de webwinkel van Wandelnet en binnenkort in de (reis)boekhandel. Het beheer van de route wordt mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de provincies Zuid-Holland en Gelderland, het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en tientallen enthousiaste vrijwilligers.

Nieuws

Uitnodiging

De nieuwjaarswandeling van TeVoet in Zuid-Holland is op zaterdag 12 januari 2019 in Midden Delfland. Zet dat vast in je agenda. Meer details over de wandeling (starttijd en -plaats, afstand e.d.) zijn rond de jaarwisseling te vinden op de website van TeVoet (www.tevoet.nl). De organisator en contactpersoon is Jan Rijnsburger.

Het bestuur van TeVoet wenst u alvast een voorspoedig 2019 met veel onverhard wandelplezier

Recreatieve belangenorganisaties teleurgesteld in plan ProRail

ANWB, Fietsersbond, Fietsplatform en Wandelnet zijn teleurgesteld in het plan van ProRail om de 120 onbewaakte overwegen in Nederland met betonblokken geforceerd af te sluiten. ProRail schendt hiermee de afspraak die ze in 2016 heeft gemaakt met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en de recreatieve belangenorganisaties.

De partijen kwamen overeen dat belangen van recreanten zorgvuldiger meegewogen moeten worden wanneer spoorwegovergangen worden opgeheven. De belangenorganisaties willen de samenwerking met ProRail continueren om voor alle onbewaakte spoorwegovergangen met een recreatief belang een veilige oplossing te vinden. Ze roepen ProRail met klem op de dialoog te zoeken.

In het Afsprakenkader dat in 2016 is ondertekend, is vastgelegd dat ProRail en recreatieve belangenorganisaties in overleg treden wanneer ProRail spoorwegovergangen wil afsluiten. Met het plan dat ProRail onlangs lanceerde wordt deze afspraak overboord gegooid. "We willen met ProRail kijken naar alter-

natieve oplossingen voor onbewaakte spoorwegovergangen waar veel recreanten gebruik van maken. Denk daarbij aan tunnels of wandelbuizen. Net als voor ProRail, de Onderzoeksraad voor Veiligheid en andere partijen staat voor ons veiligheid voorop", aldus Ankie van Dijk (Wandelnet).

Tunnel of brug

Ondanks de boodschap van ProRail hopen de belangenorganisaties dat de gesprekken over de onbewaakte spoorwegovergangen op dezelfde voet verder gaan. Ankie van Dijk: "In veel gevallen kunnen we het snel eens worden over oplossingen, zoals ondertunneling of het plaatsen van een brug. Voor deze oplossingen is wel financiering nodig."

